

چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر»

نوآوری در تعامل هوشمند با قرآن کریم

مصطفی گرجی *
mgorji@noornet.net

اشاره

آبان‌ماه سال ۱۴۰۴ش، شاهد رونمایی یکی دیگر از محصولات نوآورانه در حوزه علوم اسلامی بودیم. چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر» به‌عنوان یک دستیار هوشمند در «پایگاه جامع قرآن» راه‌اندازی شد و در اختیار پژوهشگران قرآن و تفسیر قرار گرفت. در این مقاله، با بررسی این محصول که نتیجه همکاری گروهی از متخصصان علوم دینی، مهندسان هوش مصنوعی و طراحان تجربه کاربری است، به کارکردها، چالش‌های فنی و علمی و راهکارهای بهبود تعامل کاربران با این ابزار پرداخته می‌شود. این نوشتار با هدف ترویج آگاهی از: ویژگی‌ها، امکانات و محدودیت‌های این سامانه نگاشته شده است.

* کارشناس گروه «قرآن و اخلاق و دعا» معاونت پژوهش نور.

مقدمه

در عصر دیجیتال، دسترسی به دانش، به‌ویژه دانش‌های تخصصی و مذهبی، دیگر محدود به کتابخانه‌ها یا مراجعه مستقیم به عالمان نیست. با پیشرفت فناوری هوش مصنوعی و ظهور مدل‌های زبانی بزرگ، امکان ایجاد ابزارهای تعاملی هوشمند برای دسترسی به دانش‌های تخصصی، از جمله متون مذهبی، فراهم شده است.

هوش مصنوعی، به‌ویژه مدل‌های زبانی بزرگ، امکان ایجاد ابزارهای تعاملی هوشمندی را فراهم کرده است که می‌توانند به‌صورت گفت‌وگویی، پاسخ‌هایی دقیق، منطقی و مبتنی بر منابع معتبر ارائه دهند. در این راستا، چت‌بات‌های قرآنی، به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های مهم چت‌بات‌های اسلامی، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده‌اند. این ابزارها، نه‌تنها به‌عنوان یک مرجع جست‌وجو عمل می‌کنند، بلکه می‌توانند به‌عنوان یک همراه آموزشی و حتی مشاور علمی تفسیر قرآن برای کاربران عمل کنند. محصول «گفت‌وگو با تفاسیر» که در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد، نمونه‌ای از این نوآوری است که با توجه به چالش‌های فنی و علمی خاص این حوزه، طراحی گردیده و در «پایگاه جامع قرآن» (quran.inoor.ir) پیاده‌سازی شده است.

ابزارهای پژوهشی تفسیر قرآن

برای آشنایی بهتر با این چت‌بات و معرفی جایگاه آن در پیشبرد فرایندهای پژوهشی تفسیر قرآن، گذری بر روند امکانات و محصولات این حوزه خواهیم داشت.

الف. روش نوشتاری (عصر کتابت)

قرون متمادی ثبت و انتقال داده‌های تفسیری و علوم مرتبط با قرآن، همانند دیگر علوم، از راه کتابت انجام گرفته است و به دنبال آن، مطالعات و تحقیقات این حوزه هم بر روی منابع نوشتاری صورت می‌پذیرفت. این روش، مزایا و البته معایب خود را نیز دارد. مهم‌ترین چالش این روش، زمان‌بر بودن و صرف وقت بسیار برای انجام کار علمی بود. یک محقق گاه برای استخراج یک مسئله قرآنی یا نظریه

تفسیری، ساعت‌ها، بلکه روزها صرف می‌کرد؛ مثلاً استخراج احادیث تفسیری پیامبر اکرم (ص) از تفسیر طبری، یا استخراج آرای شیخ طوسی در موضوع «علم الهی» از تفسیر تیبان، زمان فراوانی از محقق را به خود اختصاص می‌داد.

ب. روش دیجیتالی (دوره انقلاب اطلاعاتی)

در سده اخیر، فناوری دیجیتال در خدمت همه علوم و از جمله علوم اسلامی و قرآن گرفته شد. در نتیجه، بسیاری از منابع مکتوب تفسیری به محصول دیجیتالی بدل شد و در قالب‌های گوناگون به مخاطبان عرضه شد. این روش، به منزله جهشی بزرگ در این حوزه قلمداد می‌شود. اکنون بیشتر مطالعات و تحقیقات تفسیری بر روی منابع دیجیتالی، مانند پایگاه‌ها اینترنتی و برنامه‌های نرم‌افزاری صورت می‌پذیرد. این روش نیز دارای نقاط ضعف و قوت است؛ اما همان‌گونه که در روش سنتی چالش زمان‌بر بودن بااهمیت‌ترین بود، در این روش، سرعت در کار تحقیق، مهم‌ترین امتیاز است. استخراج یک مطلب تفسیری اگر در روش سنتی ساعت‌ها زمان نیاز داشت، در این روش، در چند دقیقه و یا کمتر به انجام می‌رسید.

ابزار مهمی که در این روش، کار پژوهش را سرعت چشمگیری می‌بخشد، امکان جست‌وجو در متون تفسیری است. ابزارهای جست‌وجو در متون، همواره به‌سوی دقیق‌تر شدن حرکت می‌کردند و از جست‌وجوی ساده، به جست‌وجوهای ترکیبی و پیشرفته ارتقا پیدا کردند؛ مثلاً اینکه طبری در

هوش مصنوعی، به‌ویژه مدل‌های زبانی بزرگ، امکان ایجاد ابزارهای تعاملی هوشمندی را فراهم کرده است که می‌توانند به‌صورت گفت‌وگویی، پاسخ‌هایی دقیق، منطقی و مبتنی بر منابع معتبر ارائه دهند. در این راستا، چت‌بات‌های قرآنی، به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های مهم چت‌بات‌های اسلامی، جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده‌اند

گفتگو با تفاسیر

اولین چت بات تفسیری جهان اسلام

chattotafsir.inoor.ir

مجمع البیان کدام یک از آرای «ابومسلم اصفهانی» را نقل کرده، مسئله‌ای است که از رهگذر جست‌وجو، به‌سادگی و کوتاه‌ترین زمان، قابل استخراج است.

ج. روش هوشمند (پگاه پژوهش‌های هوشمند)

در چند سال اخیر و با پدید آمدن هوش مصنوعی، چت بات‌های تخصصی نیز پا به عرصه وجود گذاشتند. پس از آنکه نوشته‌های تفسیری به داده‌های رقومی تبدیل شد و در فرایندهای گوناگون به داده‌هایی ساختارمند ارتقا پیدا کرد، پردازش‌های هوشمند بر پایه مدل‌های زبانی بزرگ، می‌تواند جهشی بزرگ‌تر را در ادامه رقم بزند. در این مرحله است که یک چت بات تخصصی قرآنی و تفسیری، وارد میدان شده و نقش آفرینی می‌نماید. این چت بات‌ها با استفاده از داده‌های بزرگ و ساخت یافته از یک سو، و استمداد از مدل زبانی بزرگ از سوی دیگر، نه تنها می‌تواند در پاسخ‌یابی محقق تفسیر قرآن یاری‌رسان باشد، بلکه برای تنظیم‌گری درخواست‌های وی و دقیق‌تر شدن پرسش‌های او نیز کمک‌کننده است.

یک چت بات تخصصی تفسیر، همانند یک دستیار و مشاور آگاه به تفاسیر قرآن و مطالب تفسیری، سؤال‌های کاربر را پردازش می‌کند، جهات اصلی و فرعی سؤال را تشخیص داده، ابعاد یک مسئله را در نظر می‌گیرد و پس از تعیین مسیر درست سؤال، پیگیر پاسخ آن می‌شود و در این مسیر، با کاربر وارد گفت‌وگوی فعال و تعامل هوشمند می‌شود. این فرایند، تا حصول نتیجه ادامه می‌یابد. بدون شک، انجام چنین کاری، جهشی فراتر از روش سابق خواهد بود.

چت بات‌های تفسیری و چالش‌های روبه‌رو

چت بات‌ها، از دهه شصت میلادی شروع به کار کردند و با گذشت زمان، از سیستم‌های قاعده‌محور به مدل‌های یادگیری ماشین و سپس به مدل‌های زبانی بزرگ (LLM) تکامل یافتند. در سال‌های اخیر، با ظهور مدل‌هایی مانند GPT، چت بات‌ها به سطحی رسیده‌اند که قادرند با کاربران به‌صورت طبیعی و مفهومی گفت‌وگو کنند.

از آنجاکه چت بات‌های تخصصی در علوم اسلامی و به‌ویژه در حوزه تفسیر قرآن، هنوز به بلوغ خود نرسیده‌اند، اطلاع دقیقی از چندوچون آنها وجود ندارد. بسیاری از این چت بات‌ها، به‌صورت داخلی در دانشگاه‌ها، مراکز پژوهشی و اندیشکده‌ها به کار گرفته می‌شود و به مرحله عرضه عمومی نرسیده‌اند. ساخت یک چت بات قرآنی با کیفیت بالا، دست کم با دو دسته از چالش‌ها همراه است؛ چالش‌های فنی و چالش‌های علمی.

الف. چالش‌های فنی

مهم‌ترین چالش‌های حوزه فنی، در چهار شاخه ذیل خلاصه می‌شود:

۱. پردازش زبان طبیعی (NLP)

درک مفاهیم دینی و تفاسیر، نیازمند مدل‌های NLP پیشرفته‌ای است که بتوانند به معانی عمیق و مفهومی آیات و تفاسیر پی ببرند. این موضوع، به‌ویژه در زبان فارسی که منابع کمتری دارد، چالش برانگیز است.

۲. مدل‌های زبانی بزرگ (LLMs)

انتخاب و تنظیم مدل مناسب برای این حوزه، امری حیاتی است. به جهت تخصصی بودن زبان تفسیر قرآن، مدل‌های عمومی ممکن است در این حوزه عملکرد ضعیفی داشته باشند.

۳. کیفیت داده‌ها

کیفیت و دقت داده‌ها (متون تفاسیر)، تعیین‌کننده کیفیت پاسخ‌هاست. خطاهای املائی، نقل قول‌های نادرست یا تفاسیر نامعتبر که همگی مورد مراجعه مستقیم چت بات‌ها هستند، می‌توانند به پاسخ‌های نادرست منجر شوند.

۴. ارزیابی کیفیت

ارزیابی کیفیت پاسخ‌های چت بات قرآنی، به دلیل ماهیت ذهنی و تفسیری این پاسخ‌ها، بسیار دشوار است. معیارهایی مانند BLEU یا ROUGE که برای ارزیابی‌ها استفاده می‌شوند، هر کدام با چالش‌هایی مواجه است.

در سده اخیر، فناوری دیجیتال در خدمت همه علوم و از جمله علوم اسلامی و قرآن گرفته شد. در نتیجه، بسیاری از منابع مکتوب تفسیری به محصول دیجیتالی بدل شد و در قالبهای گوناگون به مخاطبان عرضه شد. این روش، به منزله جهشی بزرگ در این حوزه قلمداد می‌شود. اکنون بیشتر مطالعات و تحقیقات تفسیری بر روی منابع دیجیتالی، مانند پایگاهها اینترنتی و برنامه‌های نرم‌افزاری صورت می‌پذیرد

تحقیقات نور بر روی قرآن کریم و تفاسیر قرآن است. این پایگاه، نه به‌مثابه تنها یک کتابخانه دیجیتال که جایگاه انباشت آثار تفسیری باشد و بس؛ بلکه به‌عنوان پایگاهی پیشرفته و حاوی داده‌های تفسیری ساختارمند است. اینجا کتاب‌های تفسیری در یک چرخه نظام‌مند دسته‌بندی شده، هرکدام از موضوعات اصلی و فرعی شناسایی شده، متناسب با نیازهای پژوهشی فرمت‌های تخصصی برای هریک زده شده، کلیدواژه‌های عمومی و خصوصی متون آنها بازیابی شده، فراداده‌های هرکدام نیز تعیین شده و در نهایت، همه اینها مطابق نقشه طراحی شده پایگاه، جانمایی شده است.

بخش‌هایی چون: ترجمه آیات قرآن، تفسیر آیات قرآن، احادیث تفسیری قرآن، فرهنگ موضوعی قرآن، واژه‌نامه قرآن، سوره‌نامه قرآن و معجم صرفی قرآن، همگی با امکانات و ابزارهای وابسته، گویای جهت‌دهی و سازمان‌دهی داده‌های تفسیر و قرآنی در این پایگاه است. تهیه این حجم از منابع تفسیری، آن هم با این ویژگی‌های علمی و فنی، از این پایگاه یک نمونه کم‌نظیر و منحصربه‌فرد ساخته است.

حال برای ساخت یک چت‌بات تخصصی تفسیر قرآن، پایگاه جامع قرآن، بهترین گزینه است؛ چراکه حاوی دیتایی بزرگ و ساخت‌یافته است و همین موضوع، آن را از گزینه‌های دیگر ممتاز کرده است. بدین ترتیب، بستر برای فعال شدن یک چت‌بات تفسیری آماده است.

با استفاده از همین بانک اطلاعاتی غنی، چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر» در قالب یک دستیار هوشمند به ایفای نقش می‌پردازد. دیتای فراهم‌شده، از نزدیک به ۴۰۰ عنوان کتاب تفسیری در اختیار این سامانه است. این سامانه، بر پایه مدل‌های زبانی بزرگ همچون Chat-GPT یا DeepSeek کار استخراج، پردازش و گفت‌وگو را انجام می‌دهد. یک پرامپت مفصل و تخصصی که توسط متخصصان هوش مصنوعی

ب. چالش‌های علمی

مهم‌ترین چالش‌های علمی نیز در دو ناحیه اصلی زیر قابل تبیین است:

۱. عمیق‌بودن مفاهیم تفسیری

دانش‌ها معمولاً با مفاهیم عمیق‌تر از مفاهیم طبیعی و عمومی سروکار دارند. درک درست و عمیق مفاهیم تخصصی علوم، نخستین ضرورت ورود به عرصه پاسخ‌گویی است و مدل‌ها ممکن است به‌جای درک مفهومی، فقط به‌صورت سطحی و بر اساس الگوهای زبان طبیعی پاسخ دهند. همین امر ممکن است کارایی یک چت‌بات را کاهش دهد.

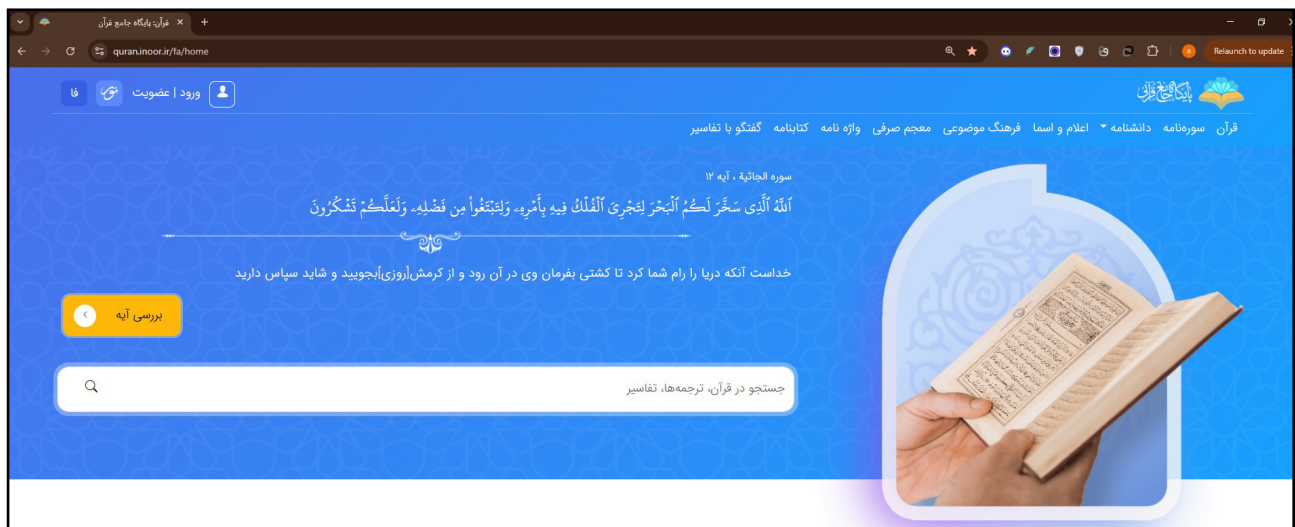
۲. پیچیدگی روش‌های برداشت از قرآن

اصول حاکم بر برداشت از قرآن و قواعد تفسیر قرآن، از دقت و پیچیدگی خاصی برخوردار است. همواره بیم این می‌رود که مدل‌ها در مواردی که نیاز به اجتهاد یا تطبیق با شرایط خاص است و یا در ترکیب و جمع‌بندی متون تفسیری، دچار خطا و لغزش شوند و پاسخی نادرست را تولید نمایند.

پایگاه جامع قرآن، سکویی برای چت‌بات قرآنی

چالش‌های موجود، همانند تقاطعی از چند راه در یک نقطه کانونی تلاقی دارند و آن، وجود یک دیتای آماده برای استفاده است. نقطه قوت مرکز نور برای ساخت چت‌بات تفسیری نیز در همین نکته نهفته است.

پایگاه جامع قرآن، محصول چهار دهه تلاش علمی و فنی متخصصان مرکز

پاسخ‌ها افزایش چشمگیری پیدا کرده است.

۲. معماری سیستم

برای افزایش دقت پاسخ‌ها، کاهش توهم مدل‌های زبانی و اضافه‌شدن قابلیت استدادهی در پاسخ‌ها، از روش RAG استفاده شده است. در این روش، قبل از تولید پاسخ، اطلاعات مرتبط از پایگاه‌داده‌های معتبر استخراج می‌شود و سپس، مدل بر اساس این اطلاعات پاسخ تولید می‌کند. به‌منظور بهبود کیفیت پاسخ، روش‌های مختلفی برای بهبود بازیابی و مرتب‌سازی آنها استفاده شده است تا مطالبی که بیشترین ارتباط را با سؤال کاربر دارند، با احتمال بیشتری بازیابی شوند.

تهیه شده و طی چند مرحله، مورد بازبینی و انجام آزمون‌های گوناگون قرار گرفته، تعامل سامانه را جهت‌دهی می‌کند. با این همه، پیچ‌وخم فراوانی در این مسیر وجود دارد و سامانه «گفت‌وگو با تفاسیر»، در آغاز راه گام برمی‌دارد.

ویژگی‌های چت‌بات تخصصی «گفت‌وگو با تفاسیر»

همان‌طور که می‌دانیم، چت‌بات‌ها نیز در کنار مزایای خود، با چالش‌ها و محدودیت‌هایی مواجه هستند. برای ساخت «گفت‌وگو با تفاسیر» در کنار توجه به ظرفیت‌های چت‌بات‌ها، به چالش‌های این حوزه نیز توجه جدی شده است. از نظر فنی، ابعاد چهارگانه‌ای که به بازدهی بهتر آن منجر شده، عبارت است از:

۱. ساختار داده‌ها

به‌منظور بهبود کیفیت پاسخ‌ها، محتوای تفاسیر توسط مدل‌های زبانی بزرگ، غنی‌سازی و تقویت شده است و با انجام مجموعه‌ای از پیش‌پردازش‌ها، دقت

در چند سال اخیر و با پدید آمدن هوش مصنوعی، چت‌بات‌های تخصصی نیز پا به عرصه وجود گذاشتند. پس از آنکه نوشته‌های تفسیری به داده‌های رقومی تبدیل شد و در فرایندهای گوناگون به داده‌هایی ساختارمند ارتقا پیدا کرد، پردازش‌های هوشمند بر پایه مدل‌های زبانی بزرگ، می‌تواند جهشی بزرگ‌تر را در ادامه رقم بزند. در این مرحله است که یک چت‌بات تخصصی قرآنی و تفسیری، وارد میدان شده و نقش آفرینی می‌نماید

۳. قوانین و دستورعمل‌ها

بعد مهم دیگر، طراحی و بهینه‌سازی دستورعمل‌ها (Prompts) است که نقش بسزایی در کیفیت پاسخ‌های مدل ایفا می‌کند.

۴. رابط کاربری

طراحی رابط کاربری و تجربه کاربری، به گونه‌ای است که کاربران بتوانند به راحتی با چت‌بات تعامل کنند و از آن رضایت داشته باشند.

از ویژگی‌های علمی چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر»، می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

۱. دسترسی آسان به اطلاعات تفسیری

کاربران می‌توانند در هر زمان و مکان، پاسخ سؤال‌های خود را دریافت کنند. دستیار هوشمند «گفت‌وگو با تفاسیر»، همه بخش‌های موجود در پایگاه جامع قرآن را به یک راه کوتاه و میان‌بر تبدیل کرده است؛ برای مثال، یافتن اطلاعات تفسیری مرتبط با «ستاره زهره»، مستلزم کاوش در بخش‌های مختلف پایگاه است؛ ولی با ثبت سؤال در این چت‌بات، پاسخ مناسب از منابعی که به این موضوع پرداخته‌اند، در دسترس خواهد بود.

خلاصه پاسخ سامانه، این است:

«ستاره زهره در قرآن، به‌عنوان یکی از سیارات پرنور و مورد پرستش اقوام قدیم (مانند صابئین) معرفی شده است. در داستان حضرت ابراهیم (ع)، این ستاره نمادی برای ردّ شرک و اثبات توحید بوده است (انعام: ۷۶). برخی آیات سوگند، با ویژگی‌های نجومی زهره مرتبط دانسته شده‌اند (تکویر: ۱۵-۱۶).»

دستیار هوشمند «گفت‌وگو با تفاسیر»، همه بخش‌های موجود در پایگاه جامع قرآن را به یک راه کوتاه و میان‌بر تبدیل کرده است؛ برای مثال، یافتن اطلاعات تفسیری مرتبط با «ستاره زهره»، مستلزم کاوش در بخش‌های مختلف پایگاه است؛ ولی با ثبت سؤال در این چت‌بات، پاسخ مناسب از منابعی که به این موضوع پرداخته‌اند، در دسترس خواهد بود

۲. سرعت پاسخ‌دهی به پرسش‌های تفسیری

این ویژگی، نیاز کاربران به یادگیری کار با بخش‌های پایگاه جامع قرآنی یا نرم‌افزار جامع‌التفاسیر را از میان بر می‌دارد و کار را تسریع می‌کند. در شرح ویژگی دسترسی آسان، سرعت پاسخ‌دهی و صرفه‌جویی در وقت هم گزارش شد.

۳. پوشش گسترده مسائل تفسیری

این چت‌بات می‌تواند به طیف‌های گوناگون سؤال‌ها در موضوع تفسیر قرآن پاسخ دهد. دسته‌بندی داده‌های موجود تفسیری با قرارگرفتن در توان بالای پردازش هوش مصنوعی، سبب می‌شود که این چت‌بات بتواند گونه‌های مختلف سؤال‌های تفسیری را زیر چتر پاسخ‌دهی خود بگیرد.

در ادامه، برخی از گونه‌های سؤال‌های تفسیری را مرور می‌کنیم. طرح این پرسش‌ها، الگویی برای متخصصان تفسیر قرآن در بهره‌برداری بهتر از این سامانه است؛ هرچند برای برخی از الگوهای زیر، ممکن است در حال حاضر، جواب مناسبی نداشته باشد؛ ولی به تدریج باید به همه این الگوها برسیم:

- * سؤال از واژه‌های کلیدی قرآن، مانند: منظور از «لیلة مبارکه» در قرآن چیست؟

- * سؤال از موضوعات کلی یا جزئی قرآنی، مانند: «حیات برزخی» در چه آیاتی آمده است؟

- * سؤال از رابطه میان موضوعات یا کلیدواژه‌های قرآنی، مانند: چه رابطه‌ای میان سوگند و روابط اجتماعی وجود دارد؟

- * سؤال از ابعاد تفسیری آیات، مانند: ترجمه/تفسیر/شأن نزول/احادیث تفسیری/ فضیلت آیه ۲۵۶ سوره بقره چیست؟

- * سؤال از ابعاد تفسیری یک آیه از دیدگاه یک یا چند مفسر/تفسیر، مانند: نظر شیخ طوسی و آلوسی درباره آیه تطهیر چیست؟

- * سؤال از سیر تطور تفسیر یک آیه در قرون متمادی، مانند: تغییرات تفسیر آیه شصت و سوم سوره انعام از دیدگاه مفسران قرن اول تا قرن پانزدهم را بیان کن.

* سؤال از تفسیر یک آیه در مکاتب گوناگون کلامی یا مذاهب فقهی یا گرایش‌های تفسیری، مانند: تفسیر آیه وضو از نگاه مفسران اهل سنت چیست؟

* درخواست تبیین، تشریح، تلخیص یا جمع‌بندی نظر یک مفسر/تفسیر درباره آیات قرآن یا موضوع قرآنی، مانند: خلاصه نظر علامه طباطبایی درباره «آیه ذر» چیست؟

* درخواست سنجش و مقایسه آرای دو یا چند مفسر درباره آیات قرآن، مانند: نظر علامه طباطبایی و زمخشری را در تفسیر «لوح محفوظ» بررسی کن.

۴. استناد به منابع شناخته‌شده

از بایسته‌های گزاره‌های علمی، استناد و داشتن ارجاع است. چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر»، در قامت یک ابزار پژوهشی تخصصی، همواره در قلمرو منابع تعیین‌شده تفسیری اقدام به پاسخ‌گویی می‌نماید و در پایان هر بخش، پاسخ خود را مستند به منبع موردنظر می‌کند. نشانی‌های ارائه‌شده توسط این سامانه، به متن منابع ارجاعی لینک شده و امکان انتقال به متن کتاب را برای راستی‌آزمایی داراست. همچنین، منابعی که پاسخ از میان آنها انتخاب و ساخته شده نیز جداگانه با همین عنوان ارائه می‌شود.

۵. توجه ویژه به آیات قرآن

اگرچه قلمرو تعامل با این چت‌بات دیتای تفسیری است، اما این چت‌بات ملزم به ارائه آیات مربوط به پاسخ سؤال هاست. بنابراین، در بخشی جداگانه همه آیات مرتبط با پاسخ را ارائه می‌کند.

۶. تنوع زبانی

چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر»، از سه زبان: فارسی، عربی و انگلیسی به خوبی پشتیبانی می‌نماید. اهمیت این ویژگی، در چندزبان بودن منابع اولیه بیشتر روشن می‌شود؛ یعنی آنگاه که پرسش به زبان فارسی است و پاسخ هم به همان زبان؛ اما از یک منبع عربی تولید می‌شود و به عکس.

راهکارهای تعامل بهتر کاربران با چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر»

برای بهبود تعامل کاربران با چت‌بات «گفت‌وگو با تفاسیر»، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود. به‌کارگیری این راهکارها، رسیدن به پاسخی درست و دقیق را برای کاربران تسهیل می‌کند:

۱. پرسش‌های دقیق و مشخص

کاربران باید سؤال‌های خود را به‌صورت دقیق و مشخص مطرح کنند. از عبارات گنگ، جملات چندپهلوی و پرسش‌های مبهم پرهیزند. اگرچه ممکن است، طرح این‌گونه پرسش‌ها نیز با پاسخی از چت‌بات مواجه شود، اما پاسخی جامع و دقیق نخواهد بود. همچنین، باید از پرسش‌های تودرتو و طولانی یا عبارت‌پردازی‌های غیرضروری دوری جست. این دسته از سؤال‌ها، کار پردازش را سخت می‌کند و

فرایند پاسخ‌گویی را نیز با اختلال همراه می‌کند و در نتیجه، کیفیت پاسخ‌دهی را نیز پایین می‌آورد. سؤال، همواره باید صریح و مشخص باشد.

۲. استفاده از کلمات کلیدی

استفاده از کلمات کلیدی مرتبط با سؤال، می‌تواند به چت‌بات کمک کند تا پاسخ دقیق‌تری ارائه دهد؛ مثلاً به‌جای اینکه کاربر بپرسد: «چه آیاتی درباره خودبرتربندی در قرآن وجود دارد؟»، بپرسد: «چه آیاتی درباره تکبر/کبر در قرآن وجود دارد؟»؛ هرچند در بیشتر موارد، خود چت‌بات هم می‌تواند درخواست کاربر را توسعه بدهد و کلمات کلیدی را اضافه کند.

۳. مراجعه به منابع

کاربران می‌توانند برای حصول اطمینان از پاسخ‌ها و نیز جلوگیری از خطاهای احتمالی سامانه، از طریق لینک ارجاعات پاسخ، به متن منابع مراجعه کنند.

۴. پرسش‌های چندمرحله‌ای

در پرسش‌های کلی و درخواست‌های دارای ابعاد گوناگون به دلیل برخی محدودیت‌های حاکم بر چت‌بات، بهتر است کاربران گفت‌وگو را از سؤال‌های کوتاه و روشن آغاز کنند و پس از دریافت پاسخ، سایر سؤال‌های خویش را در ادامه همان گفت‌وگو مطرح کنند. طرح یک‌جای همه سؤال‌های یک موضوع یا طرح یک سؤال بسیار کلی و کلان، ممکن است با پاسخ ناکافی یا غیردقیق همراه شود. ویژگی تعاملی چت‌بات، برای همین منظور است. طرح پرسش‌های هدفمند و پیوسته در تعامل با چت‌بات، بهترین روش کمک‌گرفتن از آن است و کاربر حرفه‌ای را به مقاصد دقیق تحقیقی خود بسیار نزدیک می‌کند.

۵. بازخورد کاربران

ارائه بازخورد توسط کاربران، به توسعه‌دهندگان کمک می‌کند تا کیفیت چت‌بات را بهبود بخشند. در پایان هر پاسخ، علائم تأیید یا عدم تأیید پاسخ قرار داده شده تا کاربران نظر خود را درباره کیفیت پاسخ‌دهی سامانه اعلام کنند. استفاده از گزینه‌های بازخورد، راهی ارتباطی و کوتاه برای

«گفت‌وگو با تفاسیر»، نمونه‌ای از تلاش برای استفاده از فناوری هوش مصنوعی در خدمت دانش دینی است. این چت‌بات، با توجه به چالش‌های فنی و علمی خاص این حوزه، طراحی و پیاده‌سازی شده است و تلاش می‌کند تا به کاربران، دسترسی آسان و دقیقی به تفاسیر قرآن ارائه دهد. با این حال، این ابزار، جایگزین محققان، عالمان و مراجع دینی نیست و باید با احتیاط و آگاهی از محدودیت‌های خود، استفاده شود

کشف نقاط ضعف یا قوت سامانه است و بدون تردید، مورد توجه سازندگان آن خواهد بود.

نتیجه

«گفت‌وگو با تفاسیر»، نمونه‌ای از تلاش برای استفاده از فناوری هوش مصنوعی در خدمت دانش دینی است. این چت‌بات، با توجه به چالش‌های فنی و علمی خاص این حوزه، طراحی و پیاده‌سازی شده است و تلاش می‌کند تا به کاربران، دسترسی آسان و دقیقی به تفاسیر قرآن ارائه دهد. با این حال، این ابزار، جایگزین محققان، عالمان و مراجع دینی نیست و باید با احتیاط و آگاهی از محدودیت‌های خود، استفاده شود. آینده این فناوری، با بهبود مدل‌ها، افزایش کیفیت داده‌ها و توسعه روش‌های ارزیابی، بسیار روشن است و می‌تواند نقش مهمی در ترویج علم دینی و فراگیری مفاهیم اسلامی ایفا کند.

چشم‌انداز

این محصول، نه تنها یک ابزار جست‌وجوی معنایی و پاسخ‌گویی به سؤال‌های تفسیری است، بلکه می‌تواند در آینده به دستیار پژوهشی جامع در حوزه معارف قرآنی و علوم اسلامی تبدیل شود؛ دستیار هوشمندی که می‌تواند از طریق معماری‌های پیشرفته عامل‌محور هوشمند (Agentic AI)، پاسخ‌های خود را بر اساس منابع مختلف و معتبر استخراج کرده و ارائه دهد تا دقت، استناددهی و شفافیت علمی و نیز جامعیت پاسخ را برای کاربر حفظ کند.

در آینده، با توسعه این چت‌بات، می‌توان انتظار داشت که این سیستم به بستر

یکپارچه‌ای برای تعامل با متون دینی گسترش یابد؛ جایی که علاوه بر تفاسیر، امکان جست‌وجو و گفت‌وگو با محتوای مرتبط با: حدیث، تاریخ اسلام، رجال، فقه، کلام و دیگر شاخه‌های علوم انسانی اسلامی فراهم شود.

علاوه بر کاربردهای پژوهشی در سطح حرفه‌ای، این فناوری می‌تواند دسترس‌پذیری معارف دینی را برای عموم جامعه بالا ببرد و نقش مهمی در آموزش، نشر و ترویج صحیح قرآن پژوهی دیجیتال ایفا کند؛ به‌خصوص زمانی که پاسخ‌ها به زبان‌های مختلف، با پشتیبانی از تاریخچه گفت‌وگو، فیلترهای مفسر، قرن یا مذهب خاص، قابل تنظیم باشند.

در مجموع، «گفت‌وگو با تفاسیر» می‌تواند نقطه عطفی در تقاطع علم سنتی و فناوری نوین باشد؛ به گونه‌ای که معارف قرآنی، نه تنها در کنار پژوهش‌های کلاسیک حفظ شود، بلکه در قالب ابزارهای هوشمند برای نسل‌های جدید قابل دسترسی و قابل فهم‌تر گردد؛ چنان‌که مرکز نور مسیر خود را در توسعه فناوری‌های هوش مصنوعی در علوم اسلامی ادامه می‌دهد، تا به درک عمیق‌تر و بهره‌برداری گسترده‌تر از میراث تفسیری اسلامی کمک کند. ■

منابع

۱. قرآن کریم.

۲. پایگاه جامع قرآنی نور، نشانی:

quran.inoor.ir/fa/chattotafsir